

Badania poligraficzne w Rosji

Abstrakt Artykuł przedstawia historię i aktualny stan badań poligraficznych w Rosji przeprowadzanych zarówno przez służby w ramach rekrutacji kandydatów bądź w okresie późniejszym, jak i w sektorze prywatnym. W artykule zaprezentowano w zarysie sylwetki osób najbardziej wpływowych w środowisku rosyjskich poligraferów oraz ich powiązania ze służbami specjalnymi Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, a następnie Federacji Rosyjskiej.

Słowa kluczowe badania poligraficzne, wykrywanie nieszczerości, poligraf w Rosji, służby specjalne.

W USA badania poligraficzne są stosowane już od lat 20. XX w.¹ Instrumentalne metody detekcji kłamstwa (badanie odruchu skórno-galwanicznego za pomocą psychogalwanometru) w czasie II wojny światowej wykorzystywali Japończycy podczas przesłuchiwania jeńców². Po wojnie badaniami poligraficznymi zaczęto posługiwać się w wielu krajach świata, przede wszystkim w Azji Wschodniej (Japonia, Tajwan), Izraelu, a także w kilku państwach Ameryki Łacińskiej³. Badania poligraficzne były wykorzystywane zarówno w praktyce śledczej, jak i w pracy służb specjalnych, a w niektórych krajach także przez prywatnych przedsiębiorców.

¹ Por. J. Widacki, *Historia badań poligraficznych*, Kraków 2017, s. 84 i nast.

² Tamże, s. 104.

³ Tamże, s. 153–154.

W państwach Europy Zachodniej przyjęty standard postępowania w procesie karnym nie pozwalał na wykorzystanie w nim poligrafu. Potwierdzeniem jest pogląd wyrażony w orzeczeniu Federalnego Trybunału Sprawiedliwości RFN z 16 lutego 1954 r.⁴ Sąd niemiecki stanął na stanowisku, że badanie poligraficzne narusza swobodę decyzji i świadomego udziału osoby badanej, jest więc niezgodne z przepisem § 136a niemieckiego Kodeksu postępowania karnego i dlatego jego stosowanie zarówno „w ustaleniach wstępnych”, jak i w procesie jest niedozwolone⁵. Na marginesie warto odnotować, że na terenie Niemiec Zachodnich w tym samym czasie badania poligraficzne były wykonywane przez amerykańskie służby wojskowe oraz przez wywiad amerykański – choć nie w procesie karnym.

Aż do lat 70. XX w. badań poligraficznych nie przeprowadzano w ZSRR, co jest trudne do wytłumaczenia. Jak twierdzi Jurij Iwanowicz Hołodnyj⁶, metodę badań poligraficznych uważano tam wtedy za pseudonaukę. Wzorując się na ZSRR, badań poligraficznych nie przeprowadzano również w zależnych od niego krajach europejskich. Dopiero w 1959 r. Instytut Ekspertyz Kryminalistycznych i Badań Kryminologicznych w Zagrzebiu (ówczesna Jugosławia) kupił trzykanałowy amerykański poligraf Keelera. Badania, początkowo traktowane jako eksperymentalne, wykonywano w Słowenii, a następnie w całej Jugosławii. W 1970 r. w celach śledczych przebadano na poligrafie 253 osoby, a rok później – 349 osób⁷. W Polsce pierwszy poligraf (Stoelting 22500) sprowadził w 1963 r. Paweł Horoszowski. Wówczas po raz pierwszy wykorzystano badanie poligraficzne w procesie karnym⁸. Pod koniec lat 60. XX w. poligraf kupiła Wojskowa Służba Wewnętrzna, a nieco później – Departament I MSW (wywiad)⁹. W latach 70. badania poligraficzne (eksperymentalne) wykonywano też w Czechosłowacji¹⁰.

Jak wspomniano, początkowy brak zainteresowania poligrafem w ZSRR trudno zrozumieć co najmniej z dwóch powodów. Dlaczego służby państwa totalitarnego

⁴ Orzeczenie Federalnego Trybunału Sprawiedliwości RFN z 16 lutego 1954 r. (BGHSt/5, 332).

⁵ Por. J. Widacki, *Wprowadzenie do problematyki badań poligraficznych*, Warszawa 1981, s. 173; por. też: P. Girdwoyń i in., *W kwestii rzekomej aprobaty niemieckiego Sądu Najwyższego dla badania poligraficznego w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 7/8, s. 180–184.

⁶ Y. Kholodny, *Interrogations using a polygraph in Russia: 15 years of legal application*, „European Polygraph” 2008, nr 2, s. 73.

⁷ Por. T. Markovicz, *Suvremena tehnika israživanja krivičnih djela*, Zagreb 1972, s. 527; Z. Aleksic, *Naučno otkirvanje zločina*, Beograd 1972, s. 308–310.

⁸ Por. P. Horoszowski, *Eksperymentalno-testowa metoda wariograficzna w śledczej i sądowej ekspertyzie psychologicznej*, „Przegląd Psychologiczny” 1965, nr 9, s. 64.

⁹ Por. J. Widacki, *Historia badań poligraficznych...*, s. 146–147.

¹⁰ Por. M. Dufek, J. Widacki, V. Valkova, *K některým otázkám problematyky poligrafického vyšetřování*, „Československá Kriminalistika” 1975, nr 4, s. 284–286.

rezygnowały z tak cennego i skutecznego narzędzia zdobywania informacji? Niełatwo jest to pojąć, tym bardziej że ZSRR dysponował zapleczem naukowym w postaci dorobku rosyjskiej i radzieckiej psychofizjologii, a także możliwościami technicznymi zbudowania samodzielnie poligrafu, bez oglądania się na embargo amerykańskie (wywóz poligrafów do krajów komunistycznych był zabroniony). Warto przypomnieć Aleksandra Łuriję – który jeszcze przed II wojną światową prowadził doświadczenia psychofizjologiczne, a nawet podejmował próby detekcji kłamstwa na podstawie wskaźników psychofizjologicznych¹¹. Niewykluczone, że w ZSRR zamiast badań poligraficznych stosowano wobec osób przesłuchiowanych przymus fizyczny i psychiczny, a w pracy kontrwywiadu – być może i narkoanalizę¹².

Na początku lat 50. XX w. do organów bezpieczeństwa ZSRR dotarły informacje o badaniach poligraficznych wykonywanych przez służby amerykańskie. W latach 60. zmieniło się podejście do poligrafu, a naukowcy rozpoczęli prace eksperymentalne w tym zakresie. J.E. Bychowski, kryminalista, i P.J. Gulajew, biolog, na początku 1963 r. w czasopiśmie wydawanym przez Instytut Kryminalistyczny Prokuratury ZSRR napisali, że nie prowadzi się żadnych eksperymentów z użyciem poligrafu ani analiz dotyczących prowadzenia badań na tym urządzeniu, co ich zdaniem jest nieracjonalne¹³. Podjęli oni badania eksperymentalne z wykorzystaniem elektroencefalografu¹⁴ do detekcji nieszczerości. Równocześnie prowadzono badania z zakresu psychofizjologii, które dały podstawy do detekcji kłamstwa z wykorzystaniem fizjologicznych korelatów emocji.

Temu problemowi swoje prace poświęcił m.in. akademik Paweł Wasiliewicz Simonow¹⁵. Niezależnie od jego prac grupa uczonych z Instytutu Biofizyki Akademii Nauk ZSRR, badających mechanizmy pamięci, opracowała podstawy metody pozwalającej na detekcje kłamstwa. Jeszcze w latach 60. ub. wieku wywiad Niemieckiej Republiki Demokratycznej odniósł sukces w skutecznym przygotowaniu swoich agentów do pozytywnego przejścia badania poligraficznego, na wypadek gdyby zachodnie służby poddały ich takiemu badaniu. O tym sukcesie poinformowano

¹¹ A. Luria, *The natura of human conflicts*, New York 1932, za: R.S. Woodworth, H. Schlosberg, *Psychologia eksperymentalna*, Warszawa 1963. Por. również: В. Князев, Г. Варламов, *Полиграфия и его практическое применение*, Москва 2012, s. 25.

¹² P. Kołakowski, *NKWD i GRU na ziemiach Polskich 1939–1945. Kulisy wywiadu i kontrwywiadu*, Warszawa 2002, s. 55.

¹³ Ю.И. Холодный, *Полиграф в России: 1993–2008: ретроспективный сборник статей*, Москва 2008, s. 44.

¹⁴ П.Е. Гуляев, Е.Э. Быховский, *Исследование эмоционального состояния человека в процессе проведения следственных действий*, „Криминалистика и судебная экспертиза” 1972, nr 9, s. 108.

¹⁵ Tamże, s. 115.

Komitet Bezpieczeństwa Państwowego ZSRR (KGB), co spowodowało wzrost zainteresowania tego rodzaju badaniami¹⁶. W późnych latach 60. tą metodą zajęło się też dowództwo Armii Radzieckiej. Pierwsze próby wykorzystania poligrafu były objęte najwyższą klauzulą tajności¹⁷. Eksperymenty z detekcji kłamstwa na podstawie wskaźników psychofizjologicznych wykonywali pracownicy szpitala psychiatrycznego w Krasnodarsku: A. Sichew i V.A. Warłamow, późniejszy członek Radzieckiej Akademii Nauk. Skonstruowali oni najpierw trzy-, a potem sześciokanałowy poligraf, który wykorzystywano zarówno w diagnostyce psychiatrycznej, jak i w sprawach kryminalnych. W 1962 r. Warłamow zbudował pierwszy bezkontaktowy poligraf. Jest on też konstruktorem poligrafów Edelweis 4 i Eskulap produkowanych w krótkich seriach w latach 80.¹⁸

Wyniki badań naukowych oraz informacje o praktycznym wykorzystaniu badań poligraficznych przez służby zachodnie, uzupełnione informacjami o możliwości przygotowania własnych agentów do badań poligraficznych, które przeciwnik może wobec nich zastosować, skłoniły przewodniczącego KGB Jurija Andropowa do podjęcia *Decyzji z dnia 25 czerwca 1975 r. o utworzeniu Tajnego Laboratorium nr 30*¹⁹ zajmującego się praktycznymi aspektami wykorzystania badań poligraficznych. Było to pierwsze tego typu laboratorium w ZSRR. Jego dyrektorem został J.K. Azarow²⁰. Działa ono do dzisiaj w ramach Instytutu Kryminalistyki Centrum Technik Specjalnej Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB). W instytucie tym pracowali tacy znani poligraferzy rosyjscy, jak: L.G. Aleksiejew, Aleksandr Piotrowicz Sosznikow, Aleksandr Borysowicz Pieleniczn, W.N. Federenko, J.I. Hołodnyj²¹.

W 1989 r. w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych ZSRR powstała specjalna grupa robocza, której zadaniem było opracowanie możliwości wykorzystania poligrafu w działalności organów podległych MSW²². Znamienne dla Rosji jest to, że gdy w 1990 r. kierownictwo MSW zwróciło się do KGB z prośbą o przeszkolenie ich ekspertów z przeprowadzania badań poligraficznych, służba ta nie przyznała się do posiadania poligrafu i całego laboratorium badań poligraficznych. Oddelegowanemu

¹⁶ Ю.И. Холодный, *Полиграф в России...*, s. 45.

¹⁷ J. Widacki, *Vladimir Kniazev, Detektor lzhy na strazheistiny (Lie detector guarding the truth)*, „European Polygraph” 2010, t. 4, nr 4, s. 232.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Ю. Харин, *Детектор лжи: как это делается*, Moskwa 2006 (tłumaczenia w artykule pochodzą od autora - przyp. red.).

²⁰ Tamże.

²¹ J. Widacki, V. Shapovalov, I. Usikov, *Введение*, w: *Применение полиграфа в периодическом восточном голубом*, J. Widacki, V. Szapovalov, I. Usikov (red.), Kraków 2017, s. 10.

²² Tamże, s. 11.

do przeprowadzenia szkolenia Jurijowi Hołodnemu polecono, żeby w razie pytań odpowiadał, że badaniami poligraficznymi interesuje się prywatnie, hobbystycznie, a umiejętności wykonywania tego rodzaju badań zdobył dzięki lekturze zachodnich materiałów²³. Warto też wspomnieć o tym, że przedstawiciele MSW ZSRR jeszcze latem 1990 r., na krótko przed rozwiązaniem polskiej Służby Bezpieczeństwa i utworzeniem Urzędu Ochrony Państwa, złożyli wizytę w Departamencie II MSW w Warszawie w celu zapoznania się z problematyką badań poligraficznych.

W 1992 r., już po rozpadzie ZSRR, weszła w życie *Ustawa z dnia 13 marca 1992 r. nr 2506-1 „O działalności operacyjno-rozpoznawczej w Federacji Rosyjskiej”*. Ten akt prawny odegrał ważną rolę w legalizacji badań poligraficznych w FR. Nakładał on na ministerstwa i podległe im organy obowiązek wprowadzenia przepisów regulujących stosowanie badań poligraficznych. Zgodnie z tą ustawą Ministerstwo Bezpieczeństwa FR przygotowało pierwszy w kraju akt normatywny regulujący stosowanie badań poligraficznych. Dokument ten nosił nazwę (w tłum.): *Instrukcja postępowania w specjalnych badaniach psychofizjologicznych z wykorzystaniem poligrafu przez federalne agencje bezpieczeństwa państwa*. Akt opublikowano 1 marca 1993 r. i tego samego dnia wszedł w życie. Od tego momentu przeprowadzanie badań poligraficznych w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych zostało prawnie uregulowane²⁴. W późniejszym okresie badania poligraficzne były rozpowszechniane poza systemem organów bezpieczeństwa. Pojawiły się też prywatne firmy produkujące poligrafy, w tym znany na Zachodzie model Diana²⁵.

Badania poligraficzne w procesie karnym w Federacji Rosyjskiej

Wspomniana wcześniej ustawa z 1992 r. oraz kolejna – *Ustawa federalna nr 144-FZ z dnia 12 sierpnia 1995 r. „O działalności operacyjno-rozpoznawczej”* – stworzyły podstawy do wykorzystania badania poligraficznego w postępowaniu przygotowawczym oraz postępowaniu przed sądem. W ustawie z 1995 r. znalazł się artykuł, który, podobnie jak w polskim Kodeksie postępowania karnego (art. 192a i 199a), pozwala na zastosowanie poligrafu w sprawach karnych, nie nazywa go jednak wprost, a jedynie opisuje badanie jako jedną z metod, którą można wykorzystać w procesie w ramach ekspertyzy (por. art. 79–80, 85–86 Kodeksu postępowania karnego FR, dalej: *kpk FR*). Jest to regulacja podobna do tej zawartej w polskim

²³ М. Фалалеев, *Ложь без спасения*, <https://www.google.pl/amp/s/rg.ru/amp/2015/06/25/holodnij.html> [dostęp: 11 III 2021].

²⁴ Я. Комиссарова, *Основы полиграфологии*, Москва 2019, s. 55.

²⁵ V. Larina, *Main Features of Polygraph Examiners Training*, „European Polygraph” 2017, nr 2, s. 90.

prawie, zgodnie z którą jeśli badanie poligraficzne jest osobną ekspertyzą, to tym samym nie może być częścią przesłuchania. Zgodnie z art. 6 ustawy z 1995 r. urzędnicy organów wykonujących czynności operacyjno-rozpoznawcze mogą wykorzystać systemy informacyjne, nagrywanie audio, filmowanie i fotografowanie, a także inne środki techniczne, które nie szkodzą życiu i zdrowiu ludzi oraz środowisku²⁶. Ponieważ ta lista nie jest zamknięta przez ustawodawcę, pozwoliło to na interpretację rozszerzającą, a w konsekwencji na wykorzystanie poligrafu. To z kolei spowodowało, że organy na własny użytek zaczęły tworzyć regulacje dotyczące badań poligraficznych. Akty prawne niższego rzędu stały się, i są do dziś, głównymi regulatorami wykorzystania badań poligraficznych w sektorze publicznym. *Instrukcja dotycząca procedury stosowania specjalnych badań psychofizjologicznych z wykorzystaniem poligrafu przez federalne organy bezpieczeństwa państwowego*, z 12 lutego 1993 r., zatwierdzona przez Prokuraturę Generalną FR i zarejestrowana przez Ministerstwo Sprawiedliwości FR 1 marca 1993 r., była pierwszym szczegółowym dokumentem regulującym procedury stosowania specjalnych badań psychofizjologicznych z wykorzystaniem poligrafu przez federalne organy bezpieczeństwa państwowego (znalazł się w niej termin „specjalne psychofizjologiczne badanie z wykorzystaniem poligrafu”). W instrukcji zawarto wiele przepisów organizacyjnych i metodycznych. Na jej podstawie były tworzone resortowe regulaminy używania poligrafu na terenie FR²⁷. Zgodnie z ust. 1 pkt 1 instrukcji przez badanie poligraficzne należy rozumieć jeden z rodzajów przesłuchań z użyciem środków technicznych nieszkodliwych dla życia i zdrowia osoby badanej, prowadzony przez organ wykonujący czynności operacyjno-rozpoznawcze²⁸. Celem takich badań jest zwiększenie skuteczności działań operacyjno-rozpoznawczych w pracy kontrwywiadu, wywiadu oraz w opracowaniu personalnym. Dzięki badaniom można sprawdzać, czy przekazywane informacje są rzetelne. W instrukcji zostały określone warunki oraz tryb przeprowadzania badań. Sam ich wynik powinien być przedstawiony w formie sprawozdania, które w załączniku do omawianej instrukcji nazwano „opinią biegłego”²⁹. *Ex definitione* instrukcja dotyczy działań operacyjno-rozpoznawczych, nie obejmuje więc bezpośrednio wykorzystania poligrafu w procesie karnym. Niemniej jednak instrukcja w specyficzny sposób „kodyfikuje” reguły sztuki, które mają powszechne zastosowanie także w procesie karnym.

²⁶ Я. Комиссарова, *Основы полиграфологии...*, s. 101.

²⁷ Тамże, s. 17–21.

²⁸ А.В. Васильев, *Проблемы использования полиграфа в расследовании преступлений. Молодежь и системная организация страны*, Уфа 2019, s. 76.

²⁹ Я. Комиссарова, *Основы полиграфологии...*, s. 33.

Aby mówić o wykorzystaniu badań poligraficznych w procesie karnym w FR, trzeba zrozumieć specyfikę tego procesu. Zgodnie z art. 74 kpk FR dowodem w sprawie karnej jest każda informacja, na podstawie której sąd, prokurator bądź śledczy w sposób ustalony przez kpk może stwierdzić, że istnieją okoliczności wymagające udowodnienia w toku postępowania karnego, a także inne okoliczności mające znaczenie dla sprawy karnej. Kodeks postępowania karnego dopuszcza także takie dowody, jak: opinia biegłego (art. 74 pkt 3), opinia specjalisty (art. 74 ust. 2 pkt 31) oraz inne dowody, które się pojawiły podczas czynności operacyjno-poszukiwawczych³⁰, jeśli tylko spełniają wymogi dowodowe wymienione w kpk. Wówczas – zgodnie z art. 89 kpk FR – są one dopuszczane jako dowód w sprawie³¹. Rosyjskie orzecznictwo sądowe dotyczące wykorzystania dowodu z badań poligraficznych jest zróżnicowane. Sądy, które skorzystały z badania poligraficznego, wskazywały, że przydatność wyników takiego badania występuje wówczas, gdy nie stoją one w sprzeczności z innymi dowodami podjętymi podczas przewodu sądowego. W orzeczeniu Sądu Najwyższego FR z 17 lutego 2011 r.³² wskazano, że wnioski z badań psychofizjologicznych są uznawane za dowód, który nie budzi wątpliwości w sądzie, ponieważ nie zaprzecza zeznaniom innych świadków i innym dowodom, w tym materialnym. Sąd Najwyższy orzekł, że wszystkie przeprowadzone dowody są ze sobą spójne co do stanu faktycznego, nie zawierają istotnych sprzeczności, a w głównych kwestiach pokrywają się w szczegółach.

W rosyjskiej judykaturze można również znaleźć zdania przeciwne na temat wykorzystania badań poligraficznych. Takie zawarto w wyroku Sądu Najwyższego z 6 marca 2013 r.³³, w którym sąd oświadczył, że badanie poligraficzne ma charakter „wyniku losowego” (probabilistycznego). We wcześniejszym orzeczeniu z 28 czerwca 2012 r.³⁴ sąd stwierdził, że wynik badania nie jest źródłem nowych informacji o faktycznych okolicznościach sprawy karnej, a jedynie oceną zebranych już dowodów z punktu widzenia ich wiarygodności, przy czym wnioski biegłego są sprzeczne z całością innych dowodów zbadanych przez sąd.

Przeгляд obowiązujących w Federacji Rosyjskiej aktów prawnych określających zastosowanie poligrafu w postępowaniu karnym należy rozpocząć od *Instrukcji organizacji badań psychofizjologicznych z wykorzystaniem poligrafu w organach spraw wewnętrznych Federacji Rosyjskiej*, którą zatwierdzono 18 marca 2010 r.

³⁰ Taki rodzaj czynności jest uwzględniony w rosyjskich przepisach (przyp. red.).

³¹ *Kodeks postępowania karnego Federacji Rosyjskiej* z dnia 18 grudnia 2001 r. N 174-FZ.

³² Orzeczenie Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z 17 lutego 2011 r. nr 203-O11-1 oraz orzeczenie Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z 19 stycznia 2012 r. nr 11-O11-99.

³³ Orzeczenie Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z 6 marca 2013 r. nr 32-O13-5.

³⁴ Orzeczenie Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z 28 czerwca 2012 r. nr 58-O12-31.

zarządzeniem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji. W przeciwieństwie do instrukcji z 1992 r. nowa instrukcja została zarejestrowana w Ministerstwie Sprawiedliwości Rosji bardzo szybko, bo już 20 kwietnia 2010 r. W instrukcji użyto określenia „specjalne badanie psychofizjologiczne”³⁵, ponadto w dokumencie znalazły się następujące zapisy:

- badany musi wyrazić pisemną zgodę na przeprowadzenie badania. W przypadku jej braku nie można się powołać na domniemanie wynikające z art. 79 Kodeksu postępowania cywilnego FR (w rosyjskiej procedurze cywilnej domniemywa się winę osoby uchylającej się od badania, w procedurze karnej natomiast nie można wyciągać negatywnych konsekwencji wobec osoby odmawiającej poddania się badaniu³⁶);
- badaniu nie można poddać osoby, która jest w stanie zapaści, ma stany przedwstrząsowe, jest wyczerpana fizycznie lub psychicznie, ma niski poziom inteligencji, wykazuje wiele zaburzeń psychicznych, znajduje się w fazie zaostrzenia niektórych chorób związanych z upośledzeniem czynności układu sercowo-naczyniowego lub oddechowego³⁷;
- zabronione jest poddanie badaniu osoby poniżej 14 roku życia. Osoby niepełnoletnie w wieku od 14 do 16 lat można badać poligrafem wyłącznie za pisemną zgodą jednego z rodziców lub opiekuna prawnego dziecka – w obecności psychologa lub nauczyciela. Osoby w wieku od 16 do 18 lat mogą przejść test na poligrafie wyłącznie za pisemną zgodą jednego z rodziców lub przedstawiciela ustawowego. Obecność nauczyciela lub psychologa podczas badań nie jest w tym przypadku obowiązkowa.

Jeszcze przed wprowadzeniem wspomnianych regulacji prawnych Biuro Prokuratora Generalnego Rosji 14 lutego 2006 r. rozesłało pismo nr 28/15/05, w którym przedstawiono wyniki analizy dotychczasowej praktyki wykorzystania badań poligraficznych w prowadzonych sprawach. Stwierdzono, że poligraf był elementem pomocnym w śledztwie³⁸.

Według statystyk z 2011 r. poligraf z powodzeniem stosowano w takich miastach Rosji, jak: Astrachań, Briańsk, Kirow, Lipieck, Nowosybirsk, Saratów, Samara, Tambow, Twer, Czyta oraz w regionach: Obwodzie amurskim, autonomicznych republikach Altaju, Buriacji, Mordowii i Udmurcji. Wnioskującymi o badanie byli

³⁵ Н.Л. Леонтьева, *Полиграф как источник доказательств по уголовному делу*, „Юрист” 2011, nr 2, s. 22–26.

³⁶ *Kodeks postępowania karnego Federacji Rosyjskiej...*

³⁷ В.В. Семенов, Л.Н. Иванов, *Правовые, тактические и методические аспекты использования полиграфа в уголовном судопроизводстве*, Москва 2008, s. 16.

³⁸ Тамże, s. 26.

prokuratorzy. Zdaniem J.N. Kazakowa i S.W. Worobjewa sądy w Rosji wykorzystują wyniki badania poligraficznego głównie wtedy, gdy mogą one posłużyć jako dowód świadczący o sprawstwie badanego. W praktyce zdarza się, że wynik badania jest praktycznie jedynym dowodem winy³⁹.

Stosowanie badań poligraficznych budzi wątpliwości także w Rosji. W 2019 r. Rada Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego i Praw Człowieka przy Prezydencie FR zwróciła się do Przewodniczącego Dumy Państwowej Wiaczesława Wiktorowicza Wołodina z apelem o wyłączenie wzmianki o poligrafie z projektu ustawy o badaniach kryminalistycznych Komisji Śledczej FR⁴⁰. Rada uważa, że wartość diagnostyczna badania psychofizjologicznego jest kontrowersyjna. Taki pogląd pojawia się również w orzecznictwie Sądu Najwyższego FR. Kilkakrotnie zwracał on uwagę na to, że wyniki badania z wykorzystaniem poligrafu nie spełniają wymogów prawa dowodowego, w tym wymaganej od dowodu wiarygodności⁴¹. Poglądy doktryny orzecznictwa sądów rosyjskich przypominają więc poglądy polskiej doktryny i orzecznictwa sprzed nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 2003 r.

Badania poligraficzne poza procesem karnym w Federacji Rosyjskiej

Rozważania na temat wykorzystania badań poligraficznych w sektorze publicznym należy rozpocząć od wspomnianej *Instrukcji organizacji badań psychofizjologicznych z wykorzystaniem poligrafu w organach spraw wewnętrznych Federacji Rosyjskiej*⁴². Wraz z jej opublikowaniem podjęto próbę stworzenia ujednoczonych ram regulacyjnych dotyczących użycia poligrafu nie tylko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, lecz także przy wyborze kandydatów do służby w organach spraw wewnętrznych i w ramach kontroli urzędników państwowych⁴³.

Prace nad uregulowaniem korzystania z wyników badań poligraficznych w organach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych FR trwały od wielu lat. W 2000 r. szefowie

³⁹ Ю.Н. Казаков, С.В. Воробьев, *Проблемы противодействия проверкам полиграфа*, Москва 2011.

⁴⁰ Л.В. Иванов, *Актуальные вопросы применения полиграфа при расследовании преступлений, Информационная безопасность регионов*, „Управление, вычислительная техника и информатика” 2011, nr 1.

⁴¹ Совет призывает Госдуму не приравнивать «полиграф» к законному и полномочному криминалистическому методу, <http://www.president-sovet.ru/presscenter/news/read/5411/> [dostęp: 19 I 2022].

⁴² В.В. Семёнов, Л.Н. Иванов, *Правовые, тактические и методические аспекты использования полиграфа*, Москва 2008.

⁴³ Tamże.

Główniej Dyrekcji Kadr i Polityki Personalnej oraz Dyrekcji Medycznej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji zatwierdzili stosowanie specjalnych badań psychofizjologicznych z wykorzystaniem poligrafu podczas profesjonalnej selekcji psychologicznej kandydatów do służby w organach spraw wewnętrznych. W pkt 1 sekcji I tej instrukcji wyjaśniono, że (...) *badania psychofizjologiczne z wykorzystaniem poligrafu są przeprowadzane w celu pozyskania dodatkowych (ukrytych) informacji, które są istotne dla ogólnej oceny sprawy, a polegają na rozmowie prowadzonej według specjalnych metod, z obserwowaniem psychofizjologicznych reakcji badanego na zadawane pytania*⁴⁴. Wyniki tych badań wykorzystywano jako informacje przydatne w podjęciu ostatecznej decyzji o możliwości przyjęcia kandydata do służby⁴⁵.

Sektor publiczny

Najwięcej przypadków użycia poligrafu w służbach państwowych ujawniono w Służbie Celnej FR. Było to spowodowane tym, że w *Zarządzeniu z dnia 25 września 2007 r. nr 1196 „Tymczasowa instrukcja dotycząca trybu odpytywania za pomocą komputerowych poligrafów w organach celnych Federacji Rosyjskiej”* określono warunki i tryb korzystania z poligrafu w organach Służby Celnej FR. Zgodnie z tym dokumentem stosowanie poligrafu było dozwolone tylko podczas doboru kandydatów pod kątem psychologicznym. Można założyć, że podobne procedury są wykorzystywane w takich samych celach także w innych służbach policyjnych i specjalnych.

Podstawową zasadą prowadzenia badań poligraficznych wynikającą z art. 21 *Konstytucji Federacji Rosyjskiej z 12 grudnia 1993 r.* jest dobrowolność udziału w takich badaniach⁴⁶. Uszczegółowieniem przytoczonych powyżej artykułów Konstytucji FR są zapisy *Kodeksu pracy Federacji Rosyjskiej z 30 grudnia 2001 r. N 197-FZ* (dalej: kp FR), z którego wynika, że pracodawca ma prawo wprowadzać ograniczenia lub dokonywać preferencji przy zatrudnianiu, uwzględniając wymagania właściwe dla określonego rodzaju pracy lub działalności służbowej. Zgodnie z kp FR pracodawca ma prawo do gromadzenia danych osobowych pracownika niezbędnych mu do nawiązania stosunku pracy (rozdział 14, art. 85–90). Dane osobowe dotyczące pracownika, jak wynika z kp FR, można uzyskać od niego w zakresie niezbędnym dla pracodawcy w celu rozwiązywania spornych spraw związanych z zatrudnieniem, awansem zawodowym, bezpieczeństwem osobistym pracowników i bezpieczeństwem mienia. Zgodnie z art. 85 kp FR (...) *dane osobowe pracownika to informacje, które pracodawca potrzebuje w związku ze stosunkiem pracy, dotyczące konkretnego pracownika. Przetwarzanie danych osobowych pracownika [to] –*

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Art. 21–29 i 37 Konstytucji FR.

*otrzymywanie, przechowywanie, łączenie, przekazywanie lub jakiegokolwiek inne wykorzystywanie danych osobowych pracownika*⁴⁷.

W Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w okresie od 2005 r. do 2012 r. użycie poligrafu wzrosło czterynastokrotnie. W 2011 r. 22 tys. policjantów zostało sprawdzonych na poligrafie. Według A.W. Ługowoja w wewnętrznych statystykach policyjnych podawano, że badania przy użyciu poligrafu natychmiast pozwalają na wyeliminowanie 47 proc. osób, które chcą służyć w organach państwowych. W jego ocenie poligraf w znacznym stopniu przyczynia się do dyskwalifikacji kandydatów, którzy ukrywają niewygodne dla siebie fakty, m.in. przyjęcie w przeszłości łapówki, alkoholizm, zażywanie narkotyków czy sadyzm. Badania poligraficzne pozwalają też na ujawnienie osób o skłonnościach maniakalnych, którym w żadnym wypadku nie powinno się udostępniać broni⁴⁸.

Szef kazańskiego Departamentu Spraw Wewnętrznych Aleksiej Seliwanowski oznajmił, że w 2010 r. w Kazaniu wszczęto 50 spraw karnych przeciwko funkcjonariuszom publicznym, którzy nadużywali swojego stanowiska. W większości tych spraw wykorzystano badanie poligraficzne⁴⁹.

Sektor prywatny

Jak już wspomniano, ograniczenia dotyczące badań poligraficznych wynikają z Konstytucji FR oraz kp FR. Zgodnie z art. 21, 28, 29 oraz 37 Konstytucji FR obywatelowi FR gwarantuje się prawo do pracy, nienaruszalności życia prywatnego, zachowanie tajemnic osobistych i rodzinnych, ochronę czci i godności, wolność sumienia, wyznania, myśli i słowa. Nikt nie powinien być poddawany torturom, przemocy, innemu okrutnemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu, nikt nie może być poddawany eksperymentom medycznym, naukowym lub innym bez dobrowolnej zgody. Ponadto (...) *każdy ma prawo do swobodnego poszukiwania, otrzymywania, przekazywania, tworzenia i rozpowszechniania informacji w dowolny legalny sposób* (art. 29 ust. 4).

W kp FR nie wprowadzono zakazu korzystania z poligrafu w procesie rekrutacji w sektorze prywatnym. Badania z wykorzystaniem poligrafu nie są prawnie zabronione ani podczas doboru personelu, ani podczas kontroli osób już zatrudnionych. Jednocześnie wykonywanie takich badań w przypadku nawiązywania stosunku pracy w dowolnym przedsiębiorstwie musi być – jak wyżej wspomniano – w pełni

⁴⁷ Kodeks pracy Federacji Rosyjskiej z 30 grudnia 2001 r., art. 85–90.

⁴⁸ A.B. Луговой, *Правовые аспекты применения психофизиологического исследования на полиграфе в организации антикоррупционной политики российской федерации*, Краснодар 2012.

⁴⁹ И.И. Гербеков, *Полиграф как техническое средство профилактики коррупционных правонарушений*, „Юридическая наука и правоохранительная практика” 2019, nr 3, s. 49.

zgodne z kp FR⁵⁰. Pracodawca na podstawie ich wyników nie może zwolnić pracownika, gdyż byłoby to niezgodne z prawem. Warto jednak zauważyć, że art. 189 i 190 kp FR umożliwiły interpretację rozszerzającą użycia tego urządzenia, ponieważ zgodnie z tymi artykułami pracodawca ma prawo żądać od podwładnych przestrzegania obowiązującego regulaminu pracy. Jeśli taka klauzula została zawarta w umowie o pracę, to pracownik firmy jest zobowiązany do jej przestrzegania, a co za tym idzie – do udziału w badaniu poligraficznym⁵¹.

Jedną z konsekwencji wieloletniego braku regulacji prawnych dotyczących wykorzystywania poligrafu w sektorze prywatnej przedsiębiorczości było to, że takie badania wykonywali ludzie bez należytego fachowego przygotowania. Dopiero w 1999 r. Agencja Bezpieczeństwa Gospodarczego wprowadziła standardy regulujące procedurę przeprowadzania badań poligraficznych w sferze niepaństwowej oraz procedurę szkolenia i certyfikacji specjalistów od badań poligraficznych, którzy pracują prywatnie.

Podsumowując, można stwierdzić, że w FR w sektorze prywatnym badania poligraficzne są stosowane w trzech głównych celach:

- 1) identyfikacji osób z grupy ryzyka (alkoholicy, narkomani) w celu uniemożliwienia zatrudnienia takiego kandydata,
- 2) identyfikacji osób z grupy ryzyka wśród już zatrudnionego personelu, w przypadku gdy takie badania nie były prowadzone przed przyjęciem do pracy,
- 3) ujawnienia działań prowadzonych na szkodę pracodawcy będącego skutkiem przeprowadzenia wewnętrznych postępowań.

Osoby zajmujące się badaniami poligraficznymi w Rosji

Po 1993 r. badania poligraficzne w Rosji przestały być wykonywane jedynie przez wąskie grono ekspertów zatrudnionych w organach bezpieczeństwa. Obecnie w sektorze publicznym pracuje ponad 350 specjalistów przeprowadzających badania poligraficzne, w sektorze prywatnym zaś ta liczba jest wielokrotnie wyższa. Większość osób zajmujących prominentne stanowiska w biznesie poligraficznym (producenci sprzętu, prezesi firm świadczących usługi poligraficzne, prowadzący szkoły i kursy) była w przeszłości oficerami radzieckich lub rosyjskich służb specjalnych. Rosja pod względem liczby ekspertów i wykonanych badań należy do światowej czołówki.

⁵⁰ О.И. Белошина, А.С. Ладченко, *Полиграф на службе у предпринимателя*, „Бизнес-адвокат” 2004, nr 5, s. 77.

⁵¹ Tamże, s. 78.

Działają tu filie szkół mających akredytację American Polygraph Association (APA)⁵², rozwinięta była również sieć dystrybucji amerykańskich poligrafów Axciton⁵³, które sprzedawano, mimo że na rosyjskim rynku jest obecnych co najmniej sześciu producentów rodzimego sprzętu⁵⁴. Twierdzą oni, że ich sprzęt w niczym nie ustępuje zachodnim produktom, a nawet (...) *niektóre parametry mają lepsze od zagranicznych*⁵⁵. Rosyjscy eksperci pomagali wprowadzić poligraf w sąsiednich byłych republikach radzieckich, m.in. na Białorusi, w Mołdawii, Armenii, Kazachstanie czy Kirgistanie⁵⁶. Jedynie Litwa nie korzystała z doświadczeń rosyjskich poligraferów. Pierwsze szkolenia dla Litwinów prowadzili w 1997 r. eksperci z Polski. W późniejszym okresie litewskich ekspertów szkolono w USA, m.in. w American International Institute of Polygraph w Morrow (Georgia).

Najbardziej wpływowe osoby w rosyjskich i poradzieckich środowiskach poligraficznych

Środowisko poligraferów w Rosji i bloku postradzieckim jest mocno związane ze służbami specjalnymi jeszcze z czasów ZSRR.

Poligraferzy pracujący dla cywilnych służb specjalnych są kształceni w Instytucie Kryminalistyki FSB. Nie ujawnia się miejsc szkoleń poligraferów pracujących dla służb wojskowych. W Moskwie działa Autonomiczna Niekomercyjna Organizacja Uzupełniania Wykształcenia Zawodowego, która prowadzi Centrum Psychofizjologii Stosowanej. W podtytule nazwy widnieje dopisek: Narodowa Szkoła Detekcji Kłamstwa. Szkoła prowadzi kursy dla ekspertów poligrafu i jest zorganizowana na wzór uczelni wyższej⁵⁷. Prowadzi również działalność wydawniczą zakrojoną na szeroką skalę – jej nakładem ukazują się podręczniki oraz zeszyty metodyczne związane z problematyką badań poligraficznych, które są na wysokim poziomie zarówno naukowym, jak i edytorskim. Z treści zawartych w publikacjach wynika, że rosyjscy poligraferzy stosują aktualne techniki amerykańskie (ang. *Zone Comparison Technique*), a nawet je rozwijają i modyfikują. Rektorem szkoły jest **Aleksandr Borysowicz Pielenicyn**, doktor nauk biologicznych.

⁵² Y. Kholodny, *Interrogations using a polygraph...*, s. 74.

⁵³ Po rosyjskiej agresji na Ukrainę firma Axciton ogłosiła, że zrywa wszelką współpracę z rosyjskimi partnerami. Zob. <https://www.axciton.com/index.html> [dostęp: 9 I 2022].

⁵⁴ <https://www.polyconius.ru/> [dostęp: 9 I 2022].

⁵⁵ A.A. Степанов, Полиграф («детектор лжи»): история и современность, „Психология и бизнес” 2012, nr 3, s. 72–77.

⁵⁶ М. Шайкова, Историко-правовой подход к применению полиграфа в России и за рубежом, „Научный альманах центрального Черноземья” 2018, nr 2, s. 7–10.

⁵⁷ V. Larina, *Main Features of Polygraph...*, s. 91.

Ma on ponadczterdziestoletnie doświadczenie w stosowaniu metod psychofizjologicznych dla celów bezpieczeństwa państwowego. Był pułkownikiem KGB, później Służby Wywiadu Zagranicznego (SWR), aktualnie jest pułkownikiem w stanie spoczynku. Biegłe mówi po angielsku, jednak w przeciwieństwie do Sosznikowa czy Hołodnego nie uczestniczy w konferencjach zagranicznych.

Zdjęcie 1. Aleksandr Borysowicz Pieleniczn.

Źródło: Объединённый центр психофизиологических исследований, Zjednoczone Centrum Badań Poligraficznych.

Założycielem Centrum i jednym z jego głównych wykładowców jest **Aleksandr Piotrowicz Sosznikow**. Od 1986 r. zajmował się w KGB wykorzystaniem „psychofizjologii stosowanej” na potrzeby służby. Doszedł do stopnia podpułkownika KGB, później, po zmianach ustrojowych, służył w FSB. Aktualnie jest podpułkownikiem w stanie spoczynku. Produkuje i sprzedaje rosyjski poligraf Diana. Uczestniczy w zagranicznych konferencjach, m.in. w USA, gdzie reklamuje swój poligraf. Jest autorem lub współautorem (wspólnie z Pielenicynem) licznych publikacji fachowych.

Zdjęcie 2. Aleksandr Piotrowicz Sosznikow.

Źródło: Объединённый центр психофизиологических исследований, Zjednoczone Centrum Badań Poligraficznych.

Jurij Hołodnyj jest absolwentem Wydziału Fizyki na uniwersytecie w Dniepropietrowsku (obecnie Dniepr), którą ukończył w 1972 r. W latach 1972–1975 był pracownikiem (później – starszym pracownikiem) naukowym Instytutu Reumatologii Akademii Medycznej w Moskwie. W 1990 r. uzyskał stopień doktora psychologii, a w 2002 r. – habilitację. Od 1975 r. był funkcjonariuszem KGB, następnie służył w FSB. Ma stopień pułkownika. Jest profesorem i kierownikiem zakładu w Instytucie Kryminalistyki FSB⁵⁸. Od 2005 r. jest członkiem APA.

Aleksandr Kalafati, urodzony w 1985 r., należy do młodego pokolenia rosyjskich poligraferów. Ukończył Wyższą Szkołę Ministerstwa Obrony FR, następnie był wykładowcą psychologii na tej uczelni. Przez pewien czas przebywał w Anglii, biegle włada językiem angielskim. Oficjalnie od 2011 r. jest poza służbą. Przez kilka lat prowadził w Moskwie własną firmę wykonującą badania poligraficzne. Po 2015 r. jako szef zespołu pracuje nad doskonaleniem rosyjskiego poligrafu Triumf, który promuje na licznych konferencjach zagranicznych, m.in. w USA. Opublikował artykuł wspólnie z Donaldem J. Krapohlem, byłym prezesem APA, który był

⁵⁸ Zob. notę bibliograficzną: *Y.I. Kholodny*, American Polygraph Association, 41th Annual Seminar, Workshop, Las Vegas 2006 (materiały z konferencji w posiadaniu autora).

wicedyrektorem National Center for Credibility Assessment⁵⁹. Kalafati nie kryje swoich nacjonalistycznych, wielkoruskich poglądów⁶⁰.

Zdjęcie 3. Aleksandr Kalafati.

Źródło: Facebook, zdjęcie z prywatnego profilu Aleksandra Kalafatiego [dostęp: 9 I 2022].

Sergiej J. Aleskowskij, profesor, jest współzałożycielem i wieloletnim prezydentem Euroazjatyckiego Stowarzyszenia Poligraferów w siedzibą w Ałmaty (Kazachstan). Prawdopodobnie ma obywatelstwo Kazachstanu, ostatnio mieszkał w Sewastopolu na Krymie⁶¹. Jest doradcą przy Rosyjskiej Akademii Nauk Przyrodniczych. Urodził się 4 grudnia 1958 r. w Krasnojarsku. W 1981 r. ukończył z wyróżnieniem Wydział Fizyki Kirgiskiego Uniwersytetu Państwowego. W latach 1981–1983 pracował w Laboratorium Radiometrycznym Instytutu Fizyki i Matematyki Akademii Nauk Kirgiskiej SRR. Od 1983 r. służył w organach bezpieczeństwa państwa Kirgiskiej SRR, gdzie pracował na stanowiskach operacyjnych i eksperckich w Departamencie Operacyjno-Technicznym KGB. W 1987 r. ukończył Wyższe Kursy KGB ZSRR w Ałmaty. W 1989 r. został tam wykładowcą. Sprawował funkcje: wykładowcy, kierownika laboratorium, starszego pracownika naukowego, profesora nadzwyczajnego oraz kierownika zakładu. Po rozpadzie ZSRR stał się obywatelem Kazachstanu. Został mianowany sekretarzem naukowym Rady Rozpraw Doktorskich przy Akademii Komitetu Bezpieczeństwa Narodowego Republiki Kazachstanu.

⁵⁹ A. Kalafati, D.J. Krapohl, *The Difference Between the Manual and Automatic Settings for the Electrodermal Channel and a Potential Effect on Manual Scoring*, „Polygraph & Forensic Credibility Assessment” 2018, nr 47.

⁶⁰ Na przykład w rozmowie z polskimi poligraferami w czasie konferencji w Astanie w 2017 r. twierdził z całym przekonaniem, że mordu w Katyniu dokonali Niemcy, a przypisywanie tej zbrodni ZSRR jest objawem fanatycznej rusofobii i nienawiści do Rosji.

⁶¹ Na swoim profilu facebookowym podaje Sewastopol jako miejsce pobytu.

W 1998 r. ukończył studia podyplomowe w zakresie ekspertyz sądowych w Kazachstańskim Instytucie Badań Naukowych. W dniu 29 maja 1998 r. w radzie doktorskiej przy Instytucie Prawa w Ałmatach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych RK obronił pracę z ekspertyzy grafologicznej. W 2000 r. Wyższa Komisja Atestacyjna RK nadała mu tytuł naukowy Associate Professor of Law. W 2000 r., już jako obywatel Kazachstanu, ukończył zaawansowane kursy szkoleniowe w Akademii Federalnej Służby Bezpieczeństwa FR w Moskwie. W 2001 r. jako pierwsza osoba z Kazachstanu odbył kursy badań poligraficznych w Instytucie Kryminalistyki FSB w Moskwie. W 2002 r., również jako pierwszy z Kazachstanu, ukończył specjalistyczne kursy badań poligraficznych we Wszechrosyjskim Instytucie Badawczym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych FR w Moskwie. Jest autorem projektu pierwszego w Kazachstanie aktu prawnego regulującego problematykę badań poligraficznych (wydanego w 2002 r.)⁶². W maju 2003 r. w stopniu pułkownika zakończył służbę w organach bezpieczeństwa narodowego Republiki Kazachstanu i przeszedł w stan spoczynku⁶³. Bardzo aktywny w międzynarodowym środowisku poligraferów. Uczestniczył regularnie w konferencjach w USA, Polsce, Białorusi, Ukrainie. Po rosyjskiej agresji na Ukrainę napastliwie przekonywał na Facebooku ukraińskich poligraferów do racji Putina, za co został pozbawiony tytułu członka honorowego Ukraińskiego Kolegium Poligrafologów.

Zdjęcie 4. Sergiej J. Aleskowskij.

Źródło: *Энциклопедия Известные Ученые*, www.rae.ru [dostęp: 1 II 2022].

⁶² Zarządzenia Przewodniczącego Komitetu Bezpieczeństwa Narodowego Republiki Kazachstanu w sprawie zatwierdzenia resortowych zasad przeprowadzania badań poligraficznych.

⁶³ <https://famous-scientists.ru/12243> [dostęp: 1 II 2022].

Władimir Michajłowicz Kniaziew jest założycielem i pierwszym naczelnikiem Wydziału Pomocy Psychologiczno-Technicznej w Instytucie Badania Przeszłości Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Białoruś. Przewodniczący Stowarzyszenia Publicznego „Eksperci poligraficzni”, współautor podręcznika metodycznego i wytycznych przeprowadzania badań poligraficznych. Jak sam twierdzi, ma (...) *ogromne doświadczenie, zarówno w pracy operacyjnej, jak i w badaniach kontrolnych (z jego pomocą rozwiązano około 400 spraw dotyczących przestępstw kryminalnych)*⁶⁴. Miał przyczynić się do implementacji badań poligraficznych w organach wewnętrznych Republiki Białoruś. Jest inicjatorem utworzenia białoruskiej szkoły poligraferów. Jako instruktor brał udział w szkoleniu pracowników różnych organów ścigania Białorusi. Opracował dokumenty regulujące stosowanie i tryb badań poligraficznych w stosunku do urzędników państwowych, a także zwykłych obywateli. Jest autorem kilku książek, w tym jednej jako współautor z Warłamowem.

Zdjęcie 5. Władimir Michajłowicz Kniaziew.

Źródło: В. Князев, Г. Варламов, *Полиграфия и его практическое применение*, Москва 2012.

Starsze pokolenie poligraferów, w tym ci, których sylwetki zaprezentowano w tym artykule, utrzymuje ze sobą bardzo bliskie kontakty. Może to wynikać z tego, że zdecydowana większość z nich swoją karierę zawodową rozpoczęła w służbach specjalnych ZSRR. Przykładem powiązań może być fotografia ze szkolenia białoruskich poligraferów w Akademii MSW w Mińsku w 2008 r., na której oprócz

⁶⁴ В. Князев, Г. Варламов, *Полиграфия и его практическое...*

kursantów można zobaczyć emerytowanego podpułkownika FSB Sosznikowa, będącego jednym z instruktorów.

Zdjęcie 6. Szkolenie poligraferów w białoruskiej Akademii MSW, Mińsk 2008 r. W pierwszym rzędzie stoją kolejno: drugi od lewej A.P. Sosznikow, L.W. Salenik, W.W. Korowin, I.A. Archipow, W.M. Kniaziew.

Źródło: В. Князев, Г. Варламов, *Полиграфия и его практическое применение*, Москва 2012.

Rosyjska agresja na Ukrainę ma ogromny wpływ na relacje panujące w środowisku poligraferów. Świadczą o tym m.in. pozbawienie Sergieja Aleksowskiego członkostwa honorowego w Kolegium Ukraińskich Poligraferów, apele o wykluczenie rosyjskich poligraferów z APA, ostre wymiany zdań na internetowych forach środowisk poligraficznych czy wspomniane zerwanie współpracy z instytucjami rosyjskimi przez amerykańską firmę Axcition.

W Rosji produkuje się poligrafy własnej konstrukcji o nazwach: Delta, Triumf, Diana, które są wzorowane na modelach amerykańskich i kanadyjskich. Dotychczas poligraferzy z Rosji, Kazachstanu, Białorusi uczestniczyli w konferencjach organizowanych przez APA, wielu z nich uzyskało członkostwo w tej organizacji. Niektórzy publikowali swe prace w czasopiśmie zachodnich nawet we współautorstwie z Amerykanami. Po agresji rosyjskiej na Ukrainę litewscy i polscy członkowie APA zaapelowali do władz organizacji o pozbawienie Rosjan członkostwa, jednak otrzymali odpowiedź, że nie ma podstaw statutowych do pozbawienia go kogokolwiek w odwecie za działania jego rządu. W publikacjach APA ukazały się wyrazy solidarności z walczącą Ukrainą.

Bibliografia

- Aleksic Z., *Naučno otkirvanje zločina*, Beograd 1972.
- Dufek M., Widacki J., Valkova V., *K některým otazkam problematyki poligrafickeho vyšetřování*, „Československá Kriminalistika” 1975, nr 4.
- Girdwoyń P. i in., *W kwestii rzekomej aprobaty niemieckiego Sądu Najwyższego dla badania poligraficznego w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 7/8.
- Horoszowski P., *Eksperymentalno-testowa metoda wariograficzna w śledczej i sądowej eksperytyzie psychologicznej*, „Przegląd Psychologiczny” 1965, nr 9.
- Kalafati A., Krapohl D.J., *The Difference Between the Manual and Automatic Settings for the Electrodermal Channel and a Potential Effect on Manual Scoring*, „Polygraph & Forensic Credibility Assessment” 2018, nr 47, 13–144.
- Kholodny Y., *Interrogations using a polygraph in Russia: 15 years of legal application*, „European Polygraph” 2008, nr 2.
- Kołakowski P., *NKWD i GRU na ziemiach Polskich 1939–1945. Kulisy wywiadu i kontrwywiadu*, Warszawa 2002.
- Larina V., *Main Features of Polygraph Examiners Training*, „European Polygraph” 2017, nr 2.
- Markovicz T., *Suvremena tehnika israživanja krivičnih djela*, Zagreb 1972.
- Widacki J., *Historia badań poligraficznych*, Kraków 2017.
- Widacki J., *Wprowadzenie do problematyki badań poligraficznych*, Warszawa 1981, s. 173.
- Widacki J., *Vladimir Kniazev, Detektor lžhy na strazhe istiny (Lie detector guarding the truth)*, „European Polygraph” 2010, t. 4, nr 4, s. 231–236.
- Woodworth R.S., Schlosberg H., *Psychologia eksperymentalna*, Warszawa 1963.
- Y.I. Kholodny, American Polygraph Association, 41th Annual Seminar, Workshop, Las Vegas 2006 (materiały z konferencji w posiadaniu autora).

Literatura rosyjska

- Белюшина О.И., Ладченко А.С., *Полиграф на службе у предпринимателя*, „Бизнес-адвокат” 2004, nr 5.
- Васильев А.В., *Проблемы использования полиграфа в расследовании преступлений. Молодежь и системная организация страны*, Уфа 2019.

Widacki J., Shapovalov V., Usikov I., *Введение*, w: *Применение полиграфа в периодическом восточном голубом*, J. Widacki, V. Szapovalow, I. Usikov (red.), Kraków 2017.

Гербеков И., *Полиграф как техническое средство профилактики коррупционных правонарушений*, „Юридическая наука и правоохранительная практика” 2019, nr 3.

Гуляев П.Е., Быховский Е.Э., *Исследование эмоционального состояния человека в процессе проведения следственных действий*, „Криминалистика и судебная экспертиза” 1972, nr 9.

Иванов Л.В., *Актуальные вопросы применения полиграфа при расследовании преступлений*, Информационная безопасность регионов, „Управление, вычислительная техника и информатика” 2011, nr 1.

Казаков Ю.Н., Воробьев С.В., *Проблемы противодействия проверкам полиграфа*, Москва 2011.

Князев В., Варламов Г., *Полиграфия и его практическое применение*, Москва 2012.

Комиссарова Я., *Основы полиграфологии*, Москва 2019.

Леонтьева Н.Л., *Полиграф как источник доказательства по уголовному делу*, „Юрист” 2011, nr 2.

Луговой А.В., *Правовые аспекты применения психофизиологического исследования на полиграфе в организации антикоррупционной политики Российской Федерации*, Краснодар 2012.

Обухов А.Н., Обухова И.П., *Теоретические и методические основы применения полиграфных устройств: учебное пособие*, Домодедово 2010.

Семенов В.В., Иванов Л.Н., *Правовые, тактические и методические аспекты использования полиграфа в уголовном судопроизводстве*, Москва 2008.

Сошников А.П., Пеленицын А.Б., *Оценка персонала: психологические и психофизиологические методы*, [bmv] 2009.

Степанов А.А., *Полиграф («детектор лжи»): история и современность*, „Психология и бизнес” 2012, nr 3, s. 7277.

Холодный Ю.И., *Полиграф в России: 1993–2008: ретроспективный сборник статей*, Москва 2008.

Харин Ю., *Детектор лжи: как это делается*, Москва 2006.

Шайкова М., *Историко-правовой подход к применению полиграфа в России и за рубежом*, „Научный альманах центрального Черноземья” 2018, nr 2.

Źródła internetowe

Совет призывает Госдуму не приравнять „полиграф” к законному и полноправному криминалистическому методу, <http://www.president-sovet.ru/presscenter/news/read/5411/> [dostęp: 19 I 2022].

Фалалеев М., *Ложь без спасения*, <https://www.google.pl/amp/s/rg.ru/amp/2015/06/25/hododnij.html> [dostęp: 11 III 2021].

<https://famous-scientists.ru/12243> [dostęp: 1 II 2022].

<https://www.axciton.com/index.html> [dostęp: 9 I 2022].

<https://www.polyconius.ru/> [dostęp: 9 I 2022].

Akty prawne

Konstytucja Federacji Rosyjskiej (przyjęta w głosowaniu powszechnym z poprawkami przyjętymi podczas ogólnokrajowego głosowania w dniu).

Kodeks postępowania cywilnego Federacji Rosyjskiej z 14 listopada 2002 r. N 138-FZ.

Kodeks pracy Federacji Rosyjskiej z 30 grudnia 2001 r. N 197-FZ.

Kodeks postępowania karnego Federacji Rosyjskiej z 18 grudnia 2001 r. N 174-FZ.

Ustawa federalna z dnia 12 sierpnia 1995 r. nr 144-FZ „O działalności operacyjno-rozpoznawczej”.

Ustawa z dnia 13 marca 1992 r. nr 2506-1 „O działalności operacyjno-rozpoznawczej w Federacji Rosyjskiej”.

Kodeks postępowania karnego z 12 września 1950 r. (Strafprozeßordnung).

Zarządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji z 18 marca 2010 r. „Instrukcji organizacji badań psychofizjologicznych z wykorzystaniem poligrafu w organach spraw wewnętrznych Federacji Rosyjskiej”.

Zarządzenie z dnia 25 września 2007 r. nr 1196 r. „Tymczasowa instrukcja dotycząca trybu odpytywania za pomocą komputerowych poligrafów w organach celnych Federacji Rosyjskiej”.

Zarządzenia Przewodniczącego Komitetu Bezpieczeństwa Narodowego Republiki Kazachstanu w sprawie zatwierdzenia resortowych zasad przeprowadzania badań poligraficznych.

Orzecznictwo

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 6 marca 2013 r. nr 32-O13-5.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z 28 czerwca 2012 r. nr 58-O12-31.

Orzeczenie Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z 19 stycznia 2012 r. nr 11-O11-99.

Orzeczenie Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z 17 lutego 2011 r. nr 203-O11-1.

Orzeczenie Federalnego Trybunału Sprawiedliwości RFN (*Bundesgerichtshof*) z dnia 16 lutego 1954 r. (BGHSt/5, 332).

Inne dokumenty

Decyzja z dnia 25 czerwca 1975 r. o utworzeniu Tajnego Laboratorium nr 30.